

FELEDY BALÁZS

Németh János, az anyag/agyag költője

SZEMÉLYES SOROK EGY KERAMIKUS-SZOBRÁSRÓL

1.

Megtisztelő feladat írni *Németh János* keramikus-szobrászról, több szempontból is. Egyrészt azért, mert nagy művésztől véleményt formálni, benyomásokat rögzíteni mindig nagy feladat és kihívás, másrészt, mert olyan kiválóságok nyomába próbálhat lépni az ember, akiknek már csak a hosszú névsora is igazi-valódi XX. századi kultúrtörténet. Nem könnyű eldönteni azt sem, hogy milyen legyen a szöveg írójának a nézőpontja? Esztétikai? Művészettörténeti? Társadalomtörténeti? Eseménytörténeti? És milyen legyen a hangneme? Személyes? Távolságtartó? Filozofikus? Baráti? Netán oldott vagy tudományosságra törekvő? A döntést természetesen befolyásolja, hogy mely nézőpontok tűnnek feldolgozottabbnak, hogy legalább megkísérelje az ember, hogy olyan területekre merészkedjen, melyeket tán még nem térképeztek fel annyira, nehogy az legyen az olvasó benyomása, hogy minden leírt sorból valami új ismert tárul elénk. Nos, mint Németh Jánost hosszú évtizedek óta igen nagyra becsülő és szerető fővárosi polgár úgy gondolkodtam, hogy szeretném feltárni hozzá fűződő személyes kapcsolataim, emberi, szakmai tapasztalataim sorát, ezek eseményeit, illetve bepillantást engedni ezekbe a körülményekbe, s ezeken keresztül, illetve ezzel együtt megkísérelni megfogalmazni e művész életművének abszolút egyediségét, ugyanakkor szoros és mély szervesülését a magyar kultúra/művészet szövedékébe. Ez az írás *nem törekszik* szoros kronológiára, ha egy kicsit csapongónak (?) tűnik, azt a mély empátia és személyes izgalom okozza.

2.

Miért is írtam azt az elébb magamról, hogy „fővárosi polgár”? Mert már ezzel a közléssel utalni akarok arra, hogy mint fővárosba ágyazott embernek, mennyire fontos annak a Németh Jánosnak a művészete, akinek pedig egész élet teljesítménye egyik lényege, hogy kevés a kapcsolata a fővárossal! Mit is jelent ez értelmezésben? Például azt, hogy ugyan a művész természetesen művészeti főiskolai tanulmányait Budapesten folytatta, de ugyanolyan intenzitással, ahogy érkezett, diplomaszerezését követően, vissza is tért szülővárosába, s életét nem az urbánus lét iránti érdeklődés jellemzi, élete nem-Budapest környezetben bonyolódott, s ezek a tények szellemi karaktert is jeleznek. Németh János ugyan dolgozott sok városnak, de alapvetően az urbánus, urbanizált kultúrával *szemben* – vagy inkább így: azt kiegészítve – hozta létre életművét. Témáit jellemzően nem a városból vette, figurái, munkái szereplői a magyar vidék, a magyar őstörténet, a biblia, a mitológia hősei, állatai a pannon táj, a

Kárpát-medence, a mitológia lényei. Amikor autonóm szobrászi munkáiról van szó, azok többnyire a folklór világából merítkeznek, s ez még természetszerűbben van így, amikor az úgynevezett alkalmazott művészethez sorolható tárgyakat készít, korsókat, butéliákat, tálakat. S itt ragadhatjuk meg Németh János művészetének egyik *döntő* sajátosságát. Borotvaélen táncol szemléletében, amikor egyszerre a nép művésze (nem népművész!), az agyag mesterembereinek, a fazekasoknak az utóda, s mindezzel *szimultán módon* a XX–XXI. század kortárs magyar művészetének kreatív keramikus-művésze, aki ugyan ősi gyökerekből táplálkozik, ám ízig-vérig a *ma számára* hozza létre műveit. Ezzel a szemléletével teljesen *egyedül áll* a kortárs kerámiában, sőt szobrászatban is. S ami az előzővel összefügg: ugyancsak egyedisége, hogy eljutott a kerámia és a szobrászat határterületeire, sőt azokon át is lépett, egyrészt azért is, mert autonóm és alkalmazott funkciójú tárgyakat egyaránt készít, készített, másrészt a föld alapanyagából expressis verbis szobrokat mintáz, korongoz.

De persze attól, hogy Németh János Zalaegerszeg, a Göcsej művésze, s csak ezen keresztül az országé, attól még a főváros szellemi élete is mindig törekedett művésze bemutatására, sőt azt is mondhatnánk, hogy ez az érdeklődés kölcsönös volt. Németh János is érdeklődött mindig a főváros művésze iránt, s a fővárost is foglalkoztatta, hogy milyen szakmai-művészi munka is folyik zalaegerszegi műhelyében. Már személyesen emlékszem 1976-os nagy múcsarnoki kiállítására, amikor ő még csak (!) 42 éves volt, viszont bemutatkozását néhai szeretett mestere, a kortárs magyar képzőművészet – már akkor – egyik doyenje, az abban az évben 70 éves *Borsos Miklós* nyitotta meg, ráadásul igen meleg szavakkal. Első – meghatározó – mondata így hangzott: „Valami buboskemence-meleg fogad, és a tiszta művészet varázsa marasztal itt.”

3.

De egy kicsit előre szaladtam. Mert most egy pár szót arról, hogy miként is jutottam annak lehetőségéhez, hogy Németh János munkásságát megismerhessem, hogy művészetének, emberségének tisztelője lehessenek. Az immár múlt század hetvenes éveinek közepén egyre szorosabb kapcsolatba kerültem *Somogyi József* szobrászművésszel (ő mindig a szobrász kifejezést szerette!), amelynek az lett a következménye, hogy 1978-tól mintegy tíz éven keresztül egyik belső munkatársa lehettem, mint főtitkár, miközben ő rektorként irányította a Magyar Képzőművészeti Főiskolát, de sok egyéb társadalmi, hitbéli megbízatása mellett korábban, évekig volt elnöke a (szakmában akkor csúcsszervezetnek számító) Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének. A nap minden szakában sokat beszélgettünk, megismerhettem világlátását, nézeteit, világról, emberségről, művészetéről, művészekről, s hamar kitűnt, hogy *mindig* milyen lelkesen beszél Németh Jánosról, nagyra értékelve kvalitásait, személyiségét. Pedig Somogyi amellett, hogy tüneményesen lefegyverző, tág látókörű és rugalmas értelmiségi volt, a művészet és a művészek megítélése kérdéseiben nagyon szigorú is tudott lenni. Mindig szakmai érvek alapján tudott elutasítani és elfogadni művészeket, kortársakat. Németh János az elsők közé tartozott, akiket igen nagyra becsült. Szeretettel őrzöm is azon találkozások emlékeit, melyeken ők is és magam is

jelen lehettem, s jó tudni, hogy Somogyi milyen odaadással és lelkesen nyitotta meg a nyolcvanas évek közepén Németh János, ugyancsak jubileumi zalaegerszegi kiállítását, hogy milyen energiával dolgozott is Zalaegerszegen, az ottani, akkori Zalakerámiában, ahol fontos munkái is megszülettek, s ahol Németh János szakmai tanácsai fontosak voltak számára, az akkor, lassan hetven éves, Kossuth-díjas művésznek. Azt tudjuk, hogy Németh János az anyag szerelmese, de, hogy Somogyi József is az volt, azt nyomatékosítjuk, hiszen kifejezetten mintázó és nem faragó szobrász volt, s többek mellett ő is az a művész volt, aki folyamatosan bizonyította, hogy a terrakotta kifejezetten szobrászi anyag, s hogy köztérre állított művek materiája is lehet, s ennek az anyagnak a szépségéről, alkalmazhatóságáról igyekezett tanítványait is meggyőzni. Somogyi és Németh János kapcsolatát jól jellemzik Kő Pál szobrászművész sorai. Miután számba veszi azon mesterek nevét, akik beilleszkednek egy általa kialakított művészi láncolatba, az élők említését követően, így ír: „Persze itt vannak a nagy mesterek, akik sajnos már nincsenek közöttünk. Ők is szemek a láncban, Somogyi mesterem, aki apám helyett apám volt, s a szüleim után mindent neki köszönhetek, de köszönhet neki a mi kedves ünnepektől Németh Jánosunk is...” Kő Pálnak is igaza van, aki a hetvenes évek végétől szintén tanára lett a Képzőművészeti Főiskolának, s akitől szintén sokat hallhattam Németh János dicséretét...

S itt hadd említsem meg, hogy Somogyi József és Németh János kapcsolatát, barátságukat csak erősítette az a körülmény, hogy Somogyi a nyolcvanas évek elején, a már hetvenedik évén túl lévő Borsos Miklóst kinevezte a Képzőművészeti Főiskola tanárává, aki meghatottan el is fogadta a felkérést és – ahogy mondani szoktuk -, „végig is vitt” egy szobrász osztályt (1981-1986), aktivitással kijárva az Epres-kertbe. Ez itt most azért fontos, mert tudjuk (az imént már utaltunk is rá), hogy Németh János életében is milyen kitüntetett helyet foglal el Borsos Miklós személye, aki korábban legendás tanára volt az Iparművészeti Főiskolának, Németh Jánosnak is, s akit igen (enyhe kifejezés) méltánytalan körülmények között távolítottak el onnan (szó lesz még róla). Somogyi József jó húsz évvel később (!) szakmai, pedagógiai rehabilitálásnak szánta döntését, Borsos tanári kinevezését, amelynek bizonyára Németh János is örült.

4.

S most vissza a kiállításokhoz, a számomra fontos kontaktusokhoz. Németh Jánosnak több fővárosi önálló kiállítását követően 1988-ban volt újra jelentős bemutatkozása, amely azonban jelentős állomás volt. Nem csak arra emlékszem vissza jó érzéssel, hogy milyen *kiéhezve* fogadta újabb kiállítását a fővárosi közönség, hogy milyen sokan voltunk a megnyitón, s milyen átéltéssel és erudícióval fogalmazott a művész atyai jó barátja *Keresztury Dezső*, hanem arra a szerény szerepre is, melyet, mint a *Vigadó Galéria* akkori működtetője, a Művészeti Alap egyik vezetőjeként magam is „játszhattam” a kiállítás rendezésében, ragaszkodva ahhoz és azt jó előre betervezve. Aztán újra évek teltek el, amíg egy évvel Németh János hatvanadik születésnapja betöltése után létrejött egy újabb budapesti kiállítás, a (néhai) Csontváry Teremben,

melyet *Juhász Ferenc* költő nyitott meg – *Kostyál László* művészettörténésszel együtt – emlékezetes emelkedettséggel, s mely a Képcsarnok galériájaként szintén a Művészeti Alaphoz kapcsolódott, akkor *Pogány Gábor* művészettörténész vezetésével.

Már jeleztem, de újra szóba hozom, hogy milyen *kivételes* Németh János kiállítás megnyitó *személyiségeinek* a sora. Mert esetében a megszokott művészettörténeti, művészeti írói, kritikusi érdeklődésen túl feltűnő, hogy milyen affinitást éreztek munkássága iránt e kor *kiemelkedő* értelmiségi szellemei. Sok ilyen írást is olvashattunk. Most azért említem mindezt, mert nekem a Németh Jánosról írt szövegek egyik legbecesebbike *Juhász Ferencé*, aki így írt: „Amihez nyúl, amit megformáz, amit ki mond Németh János klasszikus-emberségű és klasszikus-ösiségű műveiben: abban öröm van. Abban ott áhítózik, vaskosodik, tátog, mosolyog, virágzik kövéren, agyagsúlyosan az öröm, a lét öröme, a testiség öröme, a testi, az anyagi valóság kozmikus lángoktól átégett öröme! *A mindenség öröme* virágzik vastag agyag-fonatokkal, súlyos agyag-rügyekkel, agyag-ágakkal, agyag-szirmokkal e lét-kövér látomásban. Németh János tömény és tömör agyagtábla-képeiben, agyag-erdőiben, agyag-edényeiben, agyag-eszközeiben, ősi szép agyag-mondataiban! *Örömszavaink anyaga a föld, a sár, az agyag-ásvány!* Mint a perzsák, asszírok, babilóniaiak élethimnuszai, teremtéshimnuszai, kezdethimnuszai, munkahimnuszai, halálhimnuszai, agyagból-kiégetten e tevékeny örömet virágzó művész öröm-áhitatai is égetett agyagban beszélnek a szép emberi múlttól, a szép emberi jelenről, s a még-szebb emberi megmaradásról.”

Aztán ismét évek teltek el, amíg 2002 nyarának végén újra kiállítást rendezhettünk Németh János műveiből a *Vigadó Galériában*, ráadásul akkor, amikor éppen megjelent – a számomra az óta is alapművet és forrást jelentő – *Gyökerek* című kötete. E kiállításban már közvetlen személyes munkám öröme is „benne volt”, hiszen akkoriban vezetője lehettem e kiállítóhelynek, izgalmas feladat volt részese lenni a rendezésnek. S jó volt hallani *Benedek Katalin* művészettörténész és *Kostyál László* művészettörténész elemzéseit, *Sáfi Orsolya* énekét, *Kiss Katalin* hegedű játékát, nem is beszélve a kiállítás látványának szuggesztivitásáról, érték gazdagságáról. Vagyis öröm, hogy e sorok írója azt állíthatja: valami igen szerény szerepe, de van abban, hogy Németh János egyéni kiállításokat tudott rendezni a fővárosban az elmúlt évtizedekben, hogy az itt élő, érdeklődő és szakmai közönség ez által is tudhatja: milyen jelentős képzőművész is él közöttük, Zalaegerszegen. Ráadásul azt sem lehet elfelejtenem, hogy az akkor utolsó kiállítását megelőző évben, vagyis 2001-ben milyen affinitással és szakértelemmel vett részt elhunyt barátja, kollégája, „harcostársa” és pályatársa, *Csekovszky Árpád* keramikusművész emlékkiállításának megrendezésében, ugyancsak a Vigadó Galériában, melynek során szép, emlékidéző megnyitót is hallhattunk tőle, *Bíró László* püspök jogos, pátozzsal teli szavai előtt. Csekovszky Árpád akkor lett volna hetven éves, sirattuk is, hogy már nincs közöttünk, ám kiállítása annál meggyőzőbb volt. Annak a kiállításnak biztos Csekovszky Árpád is örült ott fenn az égi tartományokban, melyben nagy szerepet játszott Németh János gondos, elmélyült rendezői, mai szóval: kurátori munkája...

Vörös kakas

Pihenő pásztor

5.

S miként Csekovszky is az agyag *szobrászává* lett, itt térjünk vissza Németh János művészi munkáságának is erre a területére. Mert szobrászatában valami olyan hangot volt képes megütni, s olyan formanyelvet teremteni, mely munkáit – utaltam már valami hasonlóra – a folklór gyökereiből *repíti fel* az autonóm grand art magasságaiba. Németh János szobrászatának tüneményes ironikus atmoszférája természetesen következik figurái, állatai anatómiai „elmintázásának” arányaiból (vesd össze az „elrajzolt” terminus technicussal). Rövid lábak, nagy fejek, óriási kezek, tenyerek, erősen tágra nyitott szemek, tömzsiség (lónál, oroszlánál, szarvasnál!) épp úgy jellemzőek Krisztusaira, mint *Trójai lovára*.

A művész *Krisztusa* felfeszítettsége, kifeszítettsége, szenvedése nem természetes, hanem spirituális. E mintázási ars poetica lényegi megvalósulása egy régi-régi műve, az *Európa elrablása*, melyen a bika formájában előttünk álló Zeusz döngő léptű súlyosságát egészíti ki az igencsak testesre-vaskosra mintázott Európé, húsos szájjal, alakuló kis pocakkal, vastag vádlikkal, az az Európé, akit a mitológia gyönyörű leányként ír le... Nos, gyönyörű a Németh Jánosi Európé is, a maga szépség eszményében! Ennek szubsztanciája a test, mint a lét, a létezés valóságosságának és vaskosságának egyik bizonyítéka, a vitalitás, amely ez esetben elpusztíthatatlanságot jelent, s a létezés örömeinek érzete, azaz az életöröm, az öröm, mely – mint korábban láttuk – Juhász Ferenc költői dikciójának is egyik pillérét adta...

6.

S itt a pillanat, hogy elkezdjük a helyét keresni ennek a rendkívüli és egyedi életműnek, a magyar kortárs művészet rendszerében. Természetesen döntő az indulás: a több generáción átívelő fazekasi-kályhakészítői elődök sora, s természetesen döntő az Iparművészeti Főiskolán folytatott tanulmányok időszaka.

Izgalmas látni, követni, ahogy a fiatal Németh János nem csak a helyét keresi, de a szemléletét is! Meg is találja. Természetesen mestere Borsos Miklós is megérezte ifjú növendéke plasztikai vénáját, s ezért kapta diplomafeladatul, hogy csináljon egy fali kutat, mellette egy cégért egy budai kocsmá bejárata fölé. Ebből a munkájából lett aztán a *Háry János*, 1958-ban, mázas majolikaként. Ekkor még nem korongozással készült a mű. Elkészült a szobrászati igényű plasztika, „egyszerű, vaskos formákkal, egy kis mokány, toporzékoló, sárga lovon ülő nyújtott, hetyke, kékdolmányos figura.” (Németh János leírása). A Főiskola kitűnő döntése volt, hogy diplomamunkája szakmai bírálatára *László Gyula* régész professzort kérték fel (aki egyébként tanított is az Iparművészeti Főiskolán), s aki nagyon is felismerve a munka értékeit, azt igen meleg szavakkal minősítette. Gondolatmenete máig is érvényes, sok találó megállapításából most egy olyan okfejtést idézünk, amely a később létrejövő egész Németh János életmű egyik sarkalatos világnézeti origójává vált, s amelyről még a későbbi sorokban megosztjuk az olvasóval gondolatainkat. *László Gyula* tehát 1958-ban így ír: „Kimondva, kimondatlan nyilván olyan elképzelések uralkodnak Németh János terveiben, hogy hasonlatost alkot ahhoz, amit *Kodály Zoltán* a magyar népdallal tett.”

Diplomamunkáját szorosan követte az 1959-ben elkészült *Vörös kakas* (néha csak *Kakas*), amely már magában rejti a további plasztikai alakítás-rendszer geneziséét. Teste ugyanis korongolt félgömbön áll. Nyaka és teste henger alakú, taraját és száját korongolt kúpok alkotják, farka és szárnya ugyancsak egyszerű forgáselemekből kialakított, lábai szintén. Felületét krómoxidos máz borítja, mely egyes helyeken, ahol a máz vékony rétegű, sötétzöld és fekete színű, máshol viszont élénk cinóberpiros. A plasztika jellegzetes helyzetben, éppen kukorékolás közben ábrázolja a kakast. Tudomásunk szerint eredetileg épületplasztikaként való felhasználása is felmerült, s így a szélkakasra enged asszociálni, de végül múzeumi tárgy lett belőle.

Németh Jánosban tehát már 1958/59-ben erősen munkál a plasztikai ambíció. Ezt nem hozta magával otthonról, ez az Iparművészeti Főiskolai évek alapján fejlődött ki benne. Természetesen tehát kerámia szakra járt (igaz, fontos: amely akkor a *disztíószoberásati főtanszak* egyik része volt!), de meghatározó két tanára, *Gádor István* és *Borsos Miklós* már tanulmányai kezdete óta a téri gondolkodás, koncipiálás irányába terelte tehetségét. Gádorról is így nyilatkozott: „Gádor Európa legnagyobb keramikusa. De olyan művész, aki a legkitűnőbb szobrászként indult, aki márványban, kőben is hasonlót tudott volna alkotni. Igen sokat tanultam tőle... Borsos pedig olyan egyéniség, akinek maisága fogott meg. Hozzá tudta tenni a sajátját az elődök eredményeihez, ami nem is olyan kicsi. ... Főleg szemléletet lehetett tőle kapni.”

7.

S itt egy pillanatra álljunk meg. Németh János szerencsés csillagzat alatt született, ami tanárait illeti. Diplomáját megszerezte, s Gádor István is ekkor, 1958-ban fejezte be a főiskolai tanítást (67 évesen), nem önszántából. A felmondást tartalmazó levelet a Főiskola portása adta át számára. Ám művészi pályája még erős emelkedő ívet mutatott, végső soron egészen haláláig, 1984-ig. Németh János tartotta mesterével a kapcsolatot. Borsos Miklósról is, egész életében szeretettel emlékezve tér tehát vissza Zalaegerszegre, és nem sokkal ezt követően Borsost is eltávolítják az Iparművészeti Főiskoláról, 1960-ban. Egy jelentős itáliai díj átvétele kapcsán Olaszországban járt feleségével, majd jött a felmondás... „Erről egy levélben értesítettek föltűnően, születésnapomra időzítve, 1960-ban”. Születésnapja augusztus végére esik, tehát így nem folytathatta a tanítást 1960 ősztől. Borsos ekkor 54 éves volt, s pályája további évtizedeiben csúcspokra jutott. Eltávolítása személye sorsában más gondot is okozott, ugyanis szinte az is az oktatás része volt, hogy addigi munkáit, szobrait, érmeit a Kinizsi utcában, az Iparművészeti Főiskola, illetve az Iparművészeti Múzeum udvarában lévő műtermében készítette el. Csak szakmatörténeti érdekesség, hogy Csekovszky Árpád 1956-ban diplomázott és lett 1957-ben Borsos Miklós tanársegédje, majd már fiatalon, 1958-ban – Gádor kényszerű távozását követően – a kerámia szak vezetője. Schrammel Imre 1957-ben diplomázott porcelán szakon, mint Borsos növendéke, s lett 1958-tól a szak oktatója.

8.

Ugyanakkor azonban, amikor Németh János a hatvanas évek elején visszatér Zalaegerszegre, a magyar kerámia művészetben nagy szemléletbeli fejlődés indul, s egyre karakteresebben érzékelhető, hogy nem a Kovács Margit-féle nosztalgiákra építő figurális kerámiaalakítás lesz meghatározó, hanem a Gorka Géza, Gádor István által is képviselt progresszív szemlélet, melyre hamarosan ráépül a legerőteljesebben Schrammel Imre és generációja által megjelenő avantgárd szemléletet is, a kánonba helyező, sajátosan európeér kerámia művészet. Kétségtelenül egy nagy generáció készülődik, melynek tagjai – *Kumpost Éva, Gálócsi Edit, Garányi József, Janáky Viktor, Majoros Hédi, Majoros János, Simó József, Simó Ágoston* – mindannyian magas kvalitású életművek létrehozói. Még látszik a jövője az alkalmazott kerámiának, a design-kerámiának, a magyar kerámiaipar szolgálja is ennek igényeit (házigyári konyha-program), de – mint más ágazatokban is – egyre erőteljesebb a kerámia-*szobrászat* hangsúlya, a karakteres kísérletező jelleg, a szimpóziumok, művésztelepek hálózatának kialakulása, melyek nemzetközi kontextusba helyezik a magyar szilikátművészetet, kerámiát is és sajátos experimentális művészi gyakorlat válik meghatározóvá (mindez egyébként vonatkozik a textil- és üvegművészetre is). Döntő azonban, hogy Németh János *nem* ezekre a folyamatokra figyel, hanem, mint egyedülállóan igényesen korongozó művész válik tárgyalkotóvá, majd kialakítja azt a korongozásra épített, téri elemeket felébe metsző gömb- és cső struktúrát, melynek alkalmazásával tehát forgásfelületekkel dolgozik, s mely lehetővé teszi nagyméretű murális, az építészeti környezetalakításban döntő szerepet vállaló művek megvalósítását, melyben legfontosabb alkotótársává a zalaegerszegi *Szerdahelyi Károly* építész lesz.

Ugyan Németh János benne van a magyar kerámia vérkeringésében, de ugyanakkor bizonyos értelemben távol is marad attól. Nem az európai művészeti folyamatok technikát és szemléletet egyaránt *kívülről* megújító magatartása áll közel hozzá, hanem saját lokális közegében folyamatosan a *belülről* megújuló művész példájává és meghatározó – ha fogalmazhatunk így – mintájává válik.

1969-es, budapesti, Derkovits Teremben megrendezett egyéni kiállítása katalógusában, nagyon karakteresen így ír. „Vallom és hiszem, hogy munkásságom éltető ereje a magyar nép kerámiaművészete. Ehhez szeretném hozzátenni a magam üzenetét.” *László Gyula*, e kiállítás megnyitója (aki már nagy rokonszenvvel volt tehát diplomavédésének bírálója tíz évvel korábban), talán éppen e mondatra reflektálva, így beszélt: „Van a magyar népművészetben folytatni való. Németh János jól választott, amikor belső hangjára figyelve ezt tűzte ki művészelete céljaul.”

9.

László Gyula fogalmazása különösen akkor válik feltűnővé, ha Németh János művészetének szellemiségét, karakterét *összefüggésbe* hozzuk tehát a népi kultúra, a népművészet iránt folyamatosan fokozódó társadalmi/közösségi érdeklődéssel, a táncház mozgalom létrejöttével, az organikus magyar építészeti iskola létrejöttével, a népi kézművesség újjászületésével, ha összefüggésbe hozzuk azzal a folyamattal, amely a

hetvenes évektől a városban élő értelmiségi közgondolkozást is egyre erőteljesebben áthatotta. Németh János művészetében ezt a viszonyrendszert, ezeket a párhuzamosságokat még a maga teljességében nem láthatjuk feldolgozottnak, de a jelenségek egymásmellettsége, szimultaneitása ezt az összefüggérendszeret kiemelik a hipotézisek sorából és a valós művészeti jelenségek tényei közé helyezik. Hogy mire célzok, arra vonatkozóan hadd idézzek egy szinte mitikussá fokozódott *Illyés Gyula* tanulmányból, amelynek kis könyvben is kiadott első változatát a hetvenes évek közepén visszavonták a könyvesboltokból (*Hattyúdal ébresztés vagy lehet-e a népnek művészete?*). Illyés az írást válaszként írta meg egy Unesco folyóirat számára, s amely kérdés úgy szólt, hogy mondja el a véleményét a néphagyományokkal közvetlenül kapcsolatos irodalomról. Illyés Gyula rendkívül szuggesztív írásában a népművészet, mint *a művészet gyökérszete* koncepciót követve, s a világ és a magyar művészet, népművészet jelenségeire figyelve (s ne felejtjük el, mindezt Németh János művészete kapcsán idézem!) többek között így ír: „Idevág a valóban meglepő (bár nem mai) fölfedezés, amely a népdal legeredendőbb költői eszközeit a szürrealizmusnak tulajdonított – már legmeggyőzőbben az általa tudatosított – költői stílustörekvéseivel rokonítja.” S ha ez még nem eléggé konkrét, egyik összegző megállapítása, melyet kora „felfedezésének” tekint, így szól: „Nem kisebb újdonság történt ugyanis, mint annak elkerülhetetlen fölismerése, hogy a népművészet szépségeszménye azonos a magas művészetek szépségeszményével.” Egy másik lehetséges megközelítésre erőteljes argumentum, ha idézünk *Müller Tibor* 1988-ban *Csoóri Sándorral* készített interjújából, amelyben a költő a következőként nyilatkozott: „... a népművészet ugyancsak történelmi jelenség: a történelemből kimaradók mesterműve. Nem egzotikum, hanem az egyetemes emberi kultúra része. Éppen ezért, ha a XX. századba eljutó parasztság le is mondott róla, semmi okunk, hogy maga a nemzet is lemondjon. Még világosabban fogalmazva: ha eddig parasztságunk őrizte egyedül a századokon átnyúló hagyományt, a mostani időktől kezdve az értelmiségieknek kell átvállalniuk ezt a földadatot.” Csoóri kifejti, hogy a tegnapinak mondott népköltészet legalább annyira nyúl előre, mint a múlt felé, s érintkezik a XX. század legmodernebb törekvéseivel, a szimbolizmussal, a szürrealizmussal, az expresszionizmussal, sőt – mint állítja – az abszurdal is. Majd így folytatja: „Talán nem leszek szerénytelen, ha megemlítem, hogy a népköltészetéről, a népi kultúráról s a modern művészetekkel való kapcsolatokról szóló írásaim nagymértékben hozzájárultak a hatvanas-hetvenes években kibontakozó ’népművészeti reneszánsz’ elindulásához.” Nos, itt érhetjük tetten (még az évszámokat tekintve is!), hogy tehát Németh János művészete sem annyira saját művészeti ága folyamataival talál rokonságot, hanem az ezekben az években a magyar szellemi, kulturális, művészeti életben egyre erőteljesebben érzékelhető irodalmi, zenei, építészeti, táncművészeti folyamatokkal, teljesítményekkel, melyek szellemi hátteréről idéztük Illyés Gyulát és Csoóri Sándort. Ehhez illeszkednek szervesen Kő Pál szobrászművész, Németh János régi tisztelője, barátja sorai: „Olyan kondíciók éltették Németh Jánost, hogy mindenki, aki számított, a barátja volt, a magyar értelmiség színe-java. Furcsa világ volt. A kitelepítettek, kisemmizettek,

osztályidegenek, dupla X-esek világa. Ők voltak többségben. A magyar művészet alapja a népművészet. Igazán többször is bebizonyosodott, hogy a nagy mesterek mindig visszanyúltak a gyökerekhez. A zenében sorolhatnánk a legismertebbeket: Vikár Bélát, Kodály Zoltánt, Bartók Bélát, Kallós Zoltánt, de a Halmos(Béla) – Sebő(Ferenc) párost is, Vargyas Lajost, Erdélyi Zsuzsannát vagy Berecz Andrást, Sebestyén Mártát.” Mindehhez szervesen tartozik hozzá az a művészetértékelési szempont, miszerint fontos-e, hogy a művészetnek legyen egyfajta *nemzeti jellege*, karaktere, szellemisége vagy ez már kikerült az esztétikai, műértékelési toposzok közül? A kérdésre pontos választ nem tudunk adni (tudjuk, hogy a jelenkor művészetének meghatározó gondolkozásmódja: a multikulturalitás és a posztmodern eszme rendszere ezt a szempontot már végképp igyekszik kiiktatni nézőpontjából és praxisából), de például Nagy László költészete értékelése kapcsán Vasy Géza jogosan állapítja meg: „A nemzeti jelleg a műalkotás tartalmában s formájában egyaránt érvényesül. Megnyilvánulása részben objektív, részben szubjektív eredetű. Objektív, mert az író kénytelen legalább bizonyos mértékben egy konkrét nép valóságos életét bemutatni, s ebben megjelenik a népnek nemcsak a jelene, de történelme is, kulturális örökségének egy része ott van a háttérben...” Nos, ha ezt az irodalomra, nevezetesen Nagy László költészetére vonatkoztatott gondolatot kiemeljük annak irodalmi kontextusából, akkor nyugodtan alkalmazhatjuk Németh János művészetének megítélésekor is. Egy pillanatig sem kétséges, hogy Németh János művészetében a nemzeti jelleg erősen determináló hatású, de ez nem zártaságot, hanem éppen nyitottságot jelez, épp az előzőekben idézett vélemények szellemében. Ma már pontosan látjuk, hogy a hetvenes években jelentős szakemberektől kapott Németh János-kritikák nem jó értékelési viszonylatrendszerbe helyezték művészetét. Németh János művészetét nem az európai és világ trendek igényeihez és jelenségeihez kell „mérni” (ezt semmiképpen nem!), hanem saját belső önfejlődése minőségi lépcsőjéhez, a kulturális örökségre építkezéshez, a nép művészetének újjáteremtési szándékaihoz, egy sajátos nemzeti jelleg újra felfedezéséhez. Nem kétséges, hogy művészetének íve ezzel az ars poeticával formailag eltávolodott volt mesterei (Gádor és Borsos), valamint jelentős és szintén iskolaterepítő – említett – kortársai kerámiaművészetének felfogásától, de ezzel tudott eredetivé válni, ezzel tudott tradíciót megújítani tudóvá válni, ezzel lett egyéni, olyan művészi világgal, amely csak az övé, amely őszinte és belülről determinált. Mindehhez feltétlenül hozzá kell tennünk, hogy a magyar kulturális örökség, néphagyomány autonóm művészetben történő valamiféle folytatódásának karakteres korjellemzője az irónia, a gúny, illetve az eredeti források ellenkezőjére váltása, amely lehetőséget ad egy szkeptikus nemzeti önkép kialakítására. Ez a művészi alapállás népszerű. Határozottan kell azonban rögzítenünk, hogy Németh János művészetében ugyan nagyon is tartalmi szubsztancia a humor, az irónia, sőt a gúny is, mégis művészetének eszmeisége és praxisa alapvetően szemben áll az imént felvázolt művészi nézőpontokkal. Művészetének nem rombolni kíván ideákat, hanem teremteni, nem félretenni akarja a múltat, hanem azt épp *jövőképző* tényezőnek tekinti...

10.

Szintén eltérő minőségük és főleg funkciójuk alapján külön csoportot képeznek *nagyobb méretű* domborművei, melyek mindegyike köztéren nyert elhelyezést és köztéri műalkotásként is született meg (csak példaként: *Halász emlékmű, Vonyarcvashegy, Szala megyei koronaőrző, Zalaegerszeg, Szent Rókus dombormű, Zalaegerszeg*).

És végül teljesen szuverén műalkotások sorát jelzik *nagyméretű*, jellemzően szabad térbe elhelyezett *kerámia falai, reliefs*, melyek teljesen *egyedülálló* műtípusai a kortárs magyar képzőművészetnek, építészetnek, környezet alakításnak. Köztéri plasztikák, végső soron tér plasztikák, melyek azonban, főnézetük miatt domborműves megoldásoknak tekinthetők. Minden esetben precíz építészeti tervezéssel társul a szobrászi munka, melyek sorából például kiemelhető az 1981-ben elkészült nagykanizsai térfal, ahol is a három horizontális nagyméretű dombormű mintegy kazettákba foglalva jelenik meg a téren (*Évszakok*). Külön figyelemreméltó, hogy a művész már egészen fiatal alkotóként is milyen nagyszabású feladatokat oldott meg. Például 1970-ben, 36 évesen, amikor Harkányfürdő számára elkészítette *Az ördögszántotta hegy legendája* című, baranyai népmese témájára épülő színes agyagmázás, samott domborművet, összesen 35 négyzetméter méretben. 1971-ben újabb mű született, a zalaegerszegi uszoda belső terébe került nagyméretű domborművel (24,5 négyzetméter, vitalitással, mitológiai utalásokkal telt, erotikus asszociációkat is keltő dinamikus mű), majd 1973-ban, amikor még nem volt negyven éves, az öt méter hosszú és 130 cm magas *Göcsej* kompozíciójával. Az érett és művészetében kimerült Németh János nagyszabású munkája *A török elleni küzdelem emlékműve* (2001), amely Zalaegerszegen valósult meg. A két dombormű kompozíció között egy népi szakralitást mutató oszlopkompozíció új elem Németh János művészetében, amely tetején keresztel záródik. S kiemelkedő munkája a Százhalombattára került *Díszkút a csodaszarvas legendával* (szintén 2001), amely egy nagyméretű, dús motívum együttesű domborműves kerámiafal (nyolc méter hosszúságú és 120 cm magas!), s az elé tervezett víztükör felülettel, háttérben a Makovecz Imre által tervezett templommal egy nagyszabású, komplex szakrális szabad teret valósít meg, Isten szabad ege alatt.

11.

Természetesen Németh János életében fontosak voltak a kiállítások, melyekről már szó esett, s melyek nem csak mindig alaposan és gondosan válogatott kollekciójokkal, de megnyitó személyeik jelességével is kitűntek. Amikor hosszú előkészületek után végre, a zalaegerszegi Göcseji Múzeum historikus boltozatos terében létrejött állandó kiállítása (2009), amikor tagja lett a *Magyar Művészeti Akadémiának* (2013), amikor Kossuth-díjban részesült, Zala megye díszpolgára, valamint a *Nemzet Művésze* lett, amikor is betöltötte 80. életévét, jogosan jött el az ideje egy újabb Vigadó-beli kiállításnak, melyet a megújult patinás épület egyik új terében 2016 januárjában lehetett megnyitni. A sűrű és súlyos kiállítási anyag Németh János életművének esszenciáját tudta közönség elé tárni. A kiállítás megnyitására *Kő Pál* Kossuth-díjas szobrászművész, régi tisztelőjét és barátját kérte fel, aki – többek között – így beszélt: „Németh

Jánosról sokan írtak és mindenki dicsérte. Dicsérni is kellett, mert annyira egyértelmű, amit Ő gondol, készít, mintáz, gyurkál, teremt. Butéliák, korsók, csuprok, csöcsös cserépkorsók, kancsók, kelyhek, aratókorsó, amiben nem melegszik fél a víz, s jólesik meghúzni aratáskor.

Juhász Ferenc írja: Akár a föld. Mert Németh János akár a föld. Mert a földben minden ott van. Minden élet és minden halál.”

12.

Ennek az írásnak nincs hitelesebb befejezése, mint Németh János gondolatait idézni: „Sosem akartam más lenni, mint amire az égiek rendelték. Születtem kis takaros házban, gyönyörű tájban. Éltem a gyermekkort tisztalelkű emberek körében, ölében. ... A nagyapám szigorát, kötényének agyag szagát ma is érzem. Anyai nagyapám hajója, a Mária Terézia messzi vizekre visz álmaimban. Hová is mehettem volna? Igen, mehettem volna, de nem vágytam. Maradtam a dombok ölében, erdők, szőlők tövében, szép Zalában. Az agyag álmában, vágyaim hajójában. A napfény után, ha jön a sötét vihar, hogy állok helyt? Ha a tornyosuló hullámok próbáltak elsodorni, kezembe vettem egy agyagrögöt és látszott a lelkem nyoma. Kiléptem hát az útra és börtörkállok. Integtetnek felém az álmok, de ébren vagyok, Göcsejben járok” (levélrészlet, 2017).

Budapest, 2018. november

FORRÁSOK:

A magyar kerámiaművészet I., alkotók, adatok 1945–1998 (Magyar Keramikusok Társasága – Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Budapest, 1999)

Borsos Miklós: Visszanéztem félutamból (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971)

Csoóri Sándor: Nappali hold (Püski Budapest, 1991)

Horváth György: Gádor István (Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, Mai magyar Művészet, 1971)

Illyés Gyula: Hattyúdál ébreszt vagy lehet-e a népnek művészete (Magvető – Gyorsuló idő, 1976)

Katona Imre: Gorka Géza (Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Mai Magyar Művészet, 1972)

Katona Imre: Németh János (Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Mai Magyar Művészet, 1975)

Kő Pál: Csillagbojtár (Magyar Napló Kiadó, 2010)

Németh János: Gyökerek, Gondolatok családról, mesterségről, művészetről (Zalaegerszeg, 2002)

Tüskés Tibor: Műteremben (Jelenkor, Pécs, 1978)

Vasy Géza: Nagy László tanulmányok (Mikszáth Kiadó, 1993)